

Литература

1. Кононенко М. Школа – родина: від Павлиша до української національної: ученые записки / М. Кононенко ; [под ред. А.Н. Рудякова]. – Симферополь, 2008. – Вып. 11. – С. 45–47.
2. Скрипник М. Використання інтерактивних методів у навчанні / М. Скрипник // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання. – К., 2005. – С. 44–52.
3. Сущенко Л.О. Педагогічні орієнтири наукового пошуку шляхів розвитку творчої активності особистості в позашкільному закладі / Л.О. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (гол. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 69. – С. 273–279

ЗІНЧЕНКО В.О.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ФАХІВЦЯ

Починаючи із середини ХХ ст. у вітчизняній та зарубіжній педагогіці нагромаджено достатній досвід розробки різних моделей, які використовуються з метою побудови уявлення про сутність професійної діяльності того чи іншого фахівця, а також проектування процесу його підготовки.

В українській та російській педагогіці дослідження у цій сфері пов'язані з іменами В. Анісімова, С. Батищева, Е. Зеєра, Є. Климова, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Селезньової, Н. Тализіної, В. Шадрикова та інших науковців, якими зібраний значний та різноманітний матеріал стосовно принципів та способів формування моделей фахівця. Безумовно, сучасні підходи до створення моделей фахівця значно відрізняються від тих поглядів, що панували наприклад у 70-ті рр. ХХ ст. Проте, на нашу думку, саме дослідження проблем розробки моделей підготовки фахівця, напрямів їх удосконалення дає можливість визначити базові принципи, методи й засоби створення моделі майбутнього фахівця, які забезпечать на сучасному етапі їх відповідність новим потребам суспільства та економіки.

Метою статті є визначення етапів розробки моделей підготовки фахівця.

На початку 70-х рр. ХХ ст. перед системою вищої освіти постало завдання підготовки фахівця, який може досить швидко адаптуватися у професійному середовищі та вести продуктивну діяльність у певній сфері. У той період, як і сьогодні, гостро відчувався розрив між процесом підготовки фахівців та тими вимогами, які висувались практикою на робочому місці випускнику ВНЗ. Керівники підприємств та галузей відзначали тривалі строки адаптації випускників, низьку ефективність їх роботи, необхідність перенавчання безпосередньо на робочому місці.

Тому перед науковцями було поставлене завдання дослідити ті загальні вимоги, які висуваються до фахівця, та відповідним чином вдосконалити процес професійної підготовки у вузах. Передбачалось, що усвідомлення вимог до фахівця шляхом дослідження його діяльності дасть вищій школі можливість здійснювати підготовку з орієнтуванням на випереджальний розвиток суспільного виробництва.

Окреслені завдання швидко викликали зростання публікацій, у яких відображався концептуальний, методичний та організаційний пошук науковців у колі означеної проблеми. Саме в цей період були визначені ті питання, які розробляються й вдосконалюються і сьогодні.

Робота науковців була спрямована на створення моделей фахівців різних профілів за допомогою дослідження шляхів розвитку відповідної сфери діяльності та, власне, опису тих завдань і проблем, які стоять перед фахівцем. З'ясування всіх сторін діяльності фахівців дало змогу перейти до перебудови роботи ВНЗ. У цей час модель фахівця розуміється як образ, еталон, ідеал фахівця, що має бути реалізований у підготовці ВНЗ для того, щоб випускник відповідав сучасним вимогам. На думку І. Сігова, модель фахівця – це образ професіоналу, яким він має бути до визначеного часу, виражений визначеною документацією [1]. Інші дослідники у цей період виходять з того, що модель фахівця слід розглядати як норму, еталон суспільних вимог до його кваліфікації: що фахівець повинен робити, чим володіти, про що мати чітке уявлення, з чим повинен бути знайомий тощо [2].

Розмаїття думок науковців про модель фахівця, її зміст, структуру та елементи можливо поділити на дві групи. Перша група поглядів спрямована на побудову моделі на базі аналізу діяльності фахівців визначеного профілю – модель діяльності. Друга група поглядів на побудову моделей пов'язана з перетворенням навчального процесу професійної підготовки фахівців – модель підготовки.

Необхідно відзначити, що такий розподіл моделей по групах пов'язаний, перш за все, з різними цілями їх створення. Модель діяльності орієнтована на вивчення сфери діяльності випускників певного профілю, на опис умов їх праці, необхідних знань та вмінь, навичок і якостей. Друга модель відображає внутрішні, вузівські вимоги до підготовки фахівця, які зосереджені не тільки у схемі навчального плану, але головним чином у сукупності навчальних завдань та способів їх розв'язання.

Проте, як зазначає О. Смирнова, для наукового обґрунтування перетворень навчального процесу у ВНЗ необхідно мати цілісний опис діяльності як джерела інформації для процесу підготовки. Тобто необхідна модель, яка буде слугувати інструментом зворотного зв'язку між ВНЗ та сферою праці, що забезпечить їх взаємодію та орієнтацію. Тому модель фахівця (як модель його діяльності) є описовим аналогом діяльності, де у формалізованих конструкціях та аналітичних інтерпретованих текстах відображені її важливі характеристики [3].

Модель діяльності, безперечно, є прикладним дослідженням, оскільки обумовлена заздалегідь визначеною метою та орієнтована на практичне застосування результатів. Тому створення моделі діяльності повинно здійснюватись на основі комплексного, міждисциплінарного підходу, що забезпечує дослідження діяльності фахівця як цілісної системи.

Необхідно зазначити, що саме в цей час виникає розуміння, що одних тільки знань, навичок та вмінь для підготовки висококваліфікованих

фахівців недостатньо. Необхідно дослідити ті якості, властивості, особливості, які забезпечують їх успішну професійну діяльність. Численні публікації 70-х рр. ХХ ст. вказують, що саме визначення переліку професійно важливих якостей особистості повинно стати основою для оновлення змісту навчання й виховання у ВНЗ. Дослідження професійних якостей фахівців у подальшому знайшло відображення у створенні різноманітних психogram – описів психологічних якостей фахівців, бажаних для ефективного виконання професійної діяльності.

Створення моделі діяльності поступово приводить до розуміння, що, по-перше, опис діяльності не дає відповіді, яким чином здійснювати підготовку фахівців, а по-друге, що саме сутність діяльності фахівця повинна служити підґрунтям для перебудови навчально-виховного процесу у виші. Для застосування моделі діяльності в навчальному процесі, як вважає О. Смирнова, необхідно виокремити структурні компоненти цієї діяльності – проблеми, які вирішує фахівець на практиці; знання, які він застосовує; типи діяльності, види робіт, функції, які здійснює фахівець у виробничому процесі; уміння й навички, необхідні для роботи [3]. Саме це дає змогу розробити спеціальний комплекс (модель підготовки), в якому знаходять своє відображення всі сторони діяльності ВНЗ. Тобто модель діяльності – це вихідний документ для пошуку викладачами необхідних елементів технології підготовки фахівців.

На цьому етапі розробки моделей підготовки фахівців було визначено необхідність аналізу знань та вмінь на різних рівнях: від загальнотеоретичних блоків до конкретних курсів та дисциплін, що забезпечувало можливість фахівцеві бачити будь-яку професійну проблему ширше, на межі з іншими галузями знань. Також у моделях підготовки були представлені соціальні та психологічні параметри, які відображали світоглядні характеристики фахівця, значущі соціальні та професійні якості, що забезпечувало вирішення важливих проблем суспільства та можливість продуктивно взаємодіяти у професійній діяльності з іншими членами колективу.

Крім того, при створенні моделей фахівців (особливо моделей діяльності) досить швидко приходить розуміння, що така модель має бути прогностичною, тобто не тільки фіксувати сучасний стан діяльності фахівця, а й містити інформацію про майбутню її форму. Як зазначав С. Лебедев, це дає змогу забезпечити випереджальну підготовку фахівців у ВНЗ [4].

Не зважаючи на відмінність підходів до створення моделей діяльності та моделей підготовки, вони мають багато спільного. Всі дослідники при вирішенні проблеми розробки моделей фахівця виходили з того, що вищий навчальний заклад повинен мати деякий зразок, у якому відображаються вимоги практики й перспективи підготовки фахівців. Було визначено, що модель фахівця повинна мати вигляд розгорнутого документа, який відображає вимоги до знань випускників, їх навичок, умінь, психологічних і моральних якостей, що забезпечить подальшу ефективну діяльність у всіх сферах народного господарства країни. Саме тому в працях Н. Пантіної, В. Анісімова та інших науковців модель особистості фахівця розглядається

як взаємозв'язок двох блоків – моделі фахівця (діяльності) та моделі процесу його підготовки.

Таким чином, на першому етапі створення моделей фахівця науковцями вирішено низку завдань: розроблено технологію створення моделей та визначено шляхи вдосконалення змісту навчально-виховного процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Побудова моделі фахівця передбачала встановлення його функціональної сутності, широти професійного профілю, професіографічних характеристик, оцінок і прогнозів розвитку діяльності на перспективу та створення схеми навчальних дисциплін. Перший етап заклав основи широких науково-практичних розробок щодо створення моделей фахівців різних профілів та вдосконалення підготовки фахівців у ВНЗ.

На другому етапі створення моделей фахівців у 80-ті рр. ХХ ст. відбувався процес цілеспрямованого та формалізованого впровадження отриманих результатів у практику підготовки фахівців. У зв'язку зі значними змінами на ринку праці виникла необхідність досить швидко створити вимоги до професійного обліку фахівців різних спеціальностей. Представниками різних сфер виробництва були розроблені професійно-кваліфікаційні моделі різних посад (перш за все керівних), у яких описана діяльність фахівця, зафіксований перелік посадових обов'язків із визначенням ступеня участі у їх виконанні та міри відповідальності кожного робітника; визначено рівень освіти, обсяг знань і навичок, особистісні якості. Тобто відбувся перехід до масового, поточного, стандартизованого створення моделей фахівців, які набули вигляду кваліфікаційних характеристик.

Розробка й упровадження у практику кваліфікаційних характеристик різних спеціальностей зумовлює необхідність уніфікації та стандартизації значної кількості елементів і механізмів вищої школи. З одного боку, це є необхідною вимогою управління навчально-виховним процесом підготовки фахівців, а з іншого – не дає можливості мати різноманітні індивідуальні форми підготовки фахівців, що є основою їх професійного й особистісного розвитку.

Тому науковці починають критичне осмислення впровадження кваліфікаційних характеристик у практику управління вищою школою. Відзначалось, що зведення моделі підготовки до простого набору знань і навичок, а моделі діяльності – до набору дій та об'єктів, викреслює такий важливий елемент підготовки фахівців, як надання студентам цілісного уявлення про майбутню діяльність, порушує логіку будь-якої професійної освіти та логіку професійної діяльності [5; 6]. Фактично це свідчило про несвоєчасність введення моделей фахівця у практику як роботи ВНЗ, так і підприємств.

Необхідно зазначити, що саме в цей період ведеться ґрунтовна розробка О. Івановою, В. Калинько, Н. Мінаєвою та іншими науковцями професіограм і психограм як компонентів моделі фахівця. Результати створення обґрунтованого переліку професійно важливих якостей та вимог професійної діяльності фахівців дали змогу визначити ті елементи й етапи

навчального процесу (особливо практик й стажування), які дають змогу сформувати й розвинути відповідні якості фахівця, забезпечити можливість випускнику успішно реалізувати себе у професійній діяльності. Важливе значення в цьому контексті мають праці Н. Тализіної, яка вважала, що проблема моделі фахівця є ключовою для визначення змісту навчальних планів і програм. Опис моделі фахівця дослідницею здійснено через виділення типових завдань, які має вирішувати майбутній фахівець [7].

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. уточнюється поняття моделі фахівця – випускника ВНЗ, яка розглядається як еталон фахівця, який впливає на зміст освіти, повинен бути отриманий у результаті навчально-виховного процесу й до отримання якого необхідно налаштувати всю діяльність ВНЗ. Саме таке визначення моделі фахівця давало можливість створити спеціальну детально розроблену систему підготовки у вузі; цілеспрямовано, заздалегідь сконструювати навчальний процес та ув'язати всі його елементи. Сучасними науковцями відзначається, що формування моделі фахівця на основі системно-діяльнісної методології не тільки дало можливість оновити вищу школу, а і стало підґрунтям сучасних досліджень проблем якісної підготовки фахівців, яку ми часто асоціюємо з використанням зарубіжних парадигм.

Третій етап створення моделі фахівця відобразив всі ті зміни, які відбувались у суспільстві, науці й техніці. Нові вимоги ринку праці до фахівців поставили перед вищою школою завдання не тільки надати особистості професію, а й наділити її можливістю щодо здійснення постійного професійного зростання, оновлення, розширення світогляду. Тобто в процесі професійного навчання у ВНЗ стало важливим створити базис для освіти впродовж всього життя. Тому дослідження проблем розробки моделей фахівці активно здійснюються у психології праці та педагогіці вищої школи.

У педагогіці праці розробляється концепція професіоналізації, в якій модель фахівця розглядається як відображення обсягу й структури професійних та соціально-психологічних якостей, знань, умінь, що в сукупності дають узагальнену характеристику фахівця як члена суспільства. Значний внесок у концепцію професіоналізації зробили Б. Ананьєв, В. Бодров, Є. Зеєр, Е. Климов, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна, А. Маркова, К. Платонов, В. Шадриков та ін. Науковці досліджують питання формування перед студентами кінцевих цілей навчання; процесу репродуктивного засвоєння професійних знань, навичок та умінь; переходу від навчально-пізнавальної до навчально-професійної діяльності; вироблення професійно важливих якостей майбутнього фахівця; створення різних моделей професіоналів на основі професіограм тощо. Загальною тенденцією досліджень науковців є визначення головною метою професійного навчання проектування процесу розвитку особистості фахівця, який ефективно здійснює трудову діяльність і самореалізує себе у професії.

У сфері педагогіці вищої школи модель фахівця – випускника ВНЗ розглядається як чіткий, детальний, науково обґрунтований комплекс мінімуму позитивних якостей особистості освіченого професіонала, яким по-

винен володіти кожний випускник [8]. Фактично модель фахівця – випускника втілює об'єктивні вимоги до його підготовленості, а відповідність їй випускника – необхідна вимога його успіху в професійній діяльності та житті.

В моделі фахівця-випускника виділені психологічна та педагогічна моделі професіоналізму. Основу першої становлять загальні характеристики цивілізованої особистості, її властивості та якості, які відповідають цілям, завданням і принципам освіти. Педагогічна модель містить професійну спрямованість (соціально-професійні погляди, цінності, потреби, інтереси, настанови, мотиви), морально-психологічну підготовленість (моральні знання, впевнення, якості) та професійно-ділову підготовленість (професійні знання, навички, вміння, здібності).

В. Сластьонін розглядає модель фахівця – випускника вузу є точки зору професійно-трудової соціалізації, а професійну підготовку – як процес оволодіння майбутнім фахівцем необхідною сумою знань, умінь і навичок, метою й результатом якого є кваліфікований професіонал, підготовлений до включення у виробниче середовище [9].

Продовжує свої дослідження й Н. Тализіна, яка разом зі своїми прихильниками розробляє модель підготовки майбутнього фахівця на підставі визначення й опису трьох рівнів завдань, які мають вирішувати, по-перше, всі фахівці незалежно від професії та країни проживання, по-друге, відповідно до стратегічних завдань розвитку країни, по-третє, власних професійних завдань [7]. На основі цього будується прогностична модель діяльності фахівця, в якій враховуються можливі тенденції змін у професійній діяльності. Розробка такої моделі дає змогу уточнювати цілі підготовки фахівців, коригувати навчальні плани й програми, обирати методи й засоби навчання, способи організації навчального процесу, підвищувати ефективність професійної підготовки студентів. Фактично сьогодні ця модель становить основу освітньої програми визначеного рівня професійної освіти та визначеної спеціалізації.

Значний інтерес мають розробки Г. Матушанського та О. Фролова, які дійшли висновку, що модель діяльності, професіограма, психограма та кваліфікаційна характеристика входять до моделі професійної діяльності, а модель підготовки фахівця складається з мінімальної освітньої програми та державного освітнього стандарту. У свою чергу, психограма та професіограма необхідні на початкових етапах підготовки та професійної діяльності фахівців, а модель діяльності – на кінцевих етапах підготовки. Кваліфікаційна характеристика пов'язує між собою моделі професійної діяльності та підготовки фахівця. Саме тому вона є базовою моделлю, на основі якої повинні розроблятися як професіограма і модель діяльності, так і основні моделі підготовки фахівців [10].

Висновки. Таким чином, розгляд теоретичного й практичного досвіду розробки моделей фахівців дав змогу констатувати, що модель випускника розуміється як науково обґрунтований, детально описаний еталон особистості майбутнього фахівця, отриманий у результаті підготовки у

ВНЗ, у якому поєднуються його особистісні та професійні якості. Розробка моделей здійснюється на основі кваліфікаційних вимог до випускників відповідного рівня, ступеня освіти, за напрямами підготовки й спеціальностями. Модель фахівця є систематизуючим фактором для визначення змісту й форм її реалізації в навчальному процесі ВНЗ.

Проте початок ХХІ ст. ознаменувався новим напрямом модернізації вищої освіти, пов'язаним з використанням таких характеристик, як компетентність, інтелектуальна ініціативність, креативність, самореалізація тощо. Сучасні наукові публікації свідчать про тенденцію переходу від кваліфікаційної моделі фахівця – випускника ВНЗ до компетентнісної, де метою освіти є не тільки виконання конкретних функцій, а й інтегрованих вимог. Перехід до компетентнісної моделі визначається сьогодні зміною освітньої парадигми, що зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження цієї проблеми.

Література

1. Сигов И.И. Проблемы разработки и конкретное содержание модели специалиста широкого профиля / И.И. Сигов. – Л., 1974. – 216 с.
2. Определение содержания и формирования учебных планов высших учебных заведений. – М., 1977. – 69 с.
3. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели деятельности специалиста с высшим образованием. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 216 с.
4. Лебедев С.В. Прогнозирование в модели деятельности специалиста // О методологических и методических принципах построения модели специалиста высшей квалификации / С.В. Лебедев. – Томск, 1979. – С. 75–81.
5. Александрин Г.Н. Проблемы формирования модели личности специалиста / Г.Н. Александрин, Ф.В. Шарин. – М., 1984. – 168 с.
6. Смирнова Е.Э. Формирование модели деятельности специалиста с высшим образованием / Е.Э. Смирнова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 198 с.
7. Талызина Н.Ф. Пути разработки профиля специалиста / Н.Ф. Талызина, Н.Г. Печенюк, Л.Б. Хохловский. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 176 с.
8. Столяренко А.М. Психология и педагогика / А.М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 423 с.
9. Педагогика профессионального образования / [под ред. В.А. Сластенина]. – М. : Академия, 2004. – 368 с.
10. Матушанский Г. Модели подготовки и профессиональной деятельности специалиста / Г. Матушанский, А. Фролов // Высшее образование в России. – 2003. – № 4. – С. 92–95.

ЗНАНЕЦЬКИЙ В.Ю.

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ КОМУНІКАТИВНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Соціально-економічні зміни, які відбулися в країні за останні десятиліття, а також стрімкий розвиток засобів комунікації викликали переорієнтацію напряму навчання іноземної мови в процесі професійної освіти від навчання читання як пріоритетного завдання до навчання спілкування.

Сучасне навчання зорієнтоване не стільки на здобуття конкретних знань або формування деяких окремих умінь і навичок, скільки на розви-